

Komu patří hudba?

MILAN HORÁK

Víte, že když na svou zahradu sezve své přátele na koncert, kde budete sami hrát své vlastní skladby, a nenahlásíte to s předstihem Ochrannému svazu autorskému pro práva k dílům hudebním (OSA), porušujete zákon? A víte, že když si koupíte nahrávací zařízení a prázdné kompaktní disky, abyste si svou vlastní hudbu zaznamenali, tak zároveň platíte OSA licenční poplatky „autorům“ této hudby? Plyne to ze současné podoby Autorského zákona a tímto zákonem podložené pozice OSA jakožto hromadného správce autorských práv. Údajná ochrana autorova práva na odměnu zde může vést k tomu, že autor se naopak stane poplatníkem, aniž by byl za své autorství jakkoli odměněn. Poplatky se vybírají ve většině zákonem předpokládaných případech plošně, ať hrajete vlastní skladby, díla skladatelů dávno zemřelých či lidové písně, autorského honoráře se však dočkají jen autoři, kteří jsou u OSA registrováni — a někdy ani ti ne.

O nehoráznostech spojených s pokřiveným chápáním autorských práv i o mravně pochybných praktikách OSA již bylo napsáno mnoho¹ a nemusíme být nikterak hlubokými mysliteli, abychom dospěli k přesvědčení, že je tu něco špatně. Na jedné straně slyšíme, jak umění skomírá, protože autorská práva nejsou dostatečně chráněna, jak je nezbytné rozšiřovat systém plošných poplatků a bojovat proti „hudebnímu pirátství“ i za cenu omezení soukromí a tvůrčí svobody, na druhé straně pak pohlédneme do zprávy Mezinárodní aliance duševního vlastnictví IIPA z listopadu 2011 a seznáme, že navzdory ekonomické krizi

¹ Zde můžeme upozornit jednak na článek Tomáše Koloce v tomto čísle, jednak například na stránky skladatele Jiřího Hradce, věnované právě tomuto tématu (www.jirihradec.cz, www.jirihradec.com).

a všemu nelegálnímu kopírování zisky velkých společností zastupujících autorská práva na hudební díla stále rostou.

Není divu, že v reakci na stále nová opatření, mající údajně chránit práva hudebních autorů, se stále častěji ozývají hlasy proti autorským právům jako takovým. Proč by měl umělec vzhledem ke svému dílu mít více práv než jakýkoli řemeslník? Je tak velký rozdíl mezi skladatelem a řekněme dlaždičem, který pro zákazníka vytvoří krásnou dlažbu, ale nemá právo mu předepisovat, kdo po ní bude smět chodit, nebo dokonce za její používání vybírat poplatky? A je tak velký rozdíl mezi hudebním interpretem a řekněme uklízečem, který zmíněnou dlažbu vždy znovu uvede do původního lesku?

Odpověď není jednoznačná ani jednoduchá.

Podstatou umění je tvorba smyslově vnímatelných obrazů vyšší skutečnosti. Umělecké dílo je vtělením duchovního praobrazu, tělesnou schránkou něčeho, co by bez této schránky zůstalo světu skryto. Hudební kompozice je záznamem zjevení objektivního Ducha, hudební produkce je přelíčením tohoto zjevení. Prožívání Ducha ve světě je ovšem základním rysem lidství, který nemůžeme nikomu upírat. Je to podobné, jako když někdo vysloví nějakou pravdu — přirozeně chápeme, že by bylo zvrácené s poukazem na autorská práva bránit ostatním, aby tutéž pravdu vyslovovali znovu a znovu. Hudba je tu — stejně jako jiná umění, ale také jako věda nebo jako náboženství—zřejmým příkladem duchovní sféry lidské společnosti, která plní svou funkci jen tehdy, je-li svobodná, nesvázaná předpisy a nepodřízená ekonomickým zájmům.

Zazní-li v pozemském světě hudba, v níž ten či onen posluchač cítí vyjádření určité vnitřní pravdy — často se to může projevit prostě tím, že se mu hudba „líbí“—je zcela přirozené a správné, že si ji bude chtít i sám zpívat a hrát, nebo že bude vyhledávat příležitosti, kde by ji mohl znovu zaslechnout. Autorské právo hudebního autora nebo interpreta je tu ještě méně namístě než výše zmíněné pomyslné právo dlaždiče a uklízeče — zatímco zákaz nebo zpoplatnění vstupu na určitou dlažbu nás ve většině případů jen drobně omezí, zákaz nebo zpoplatnění hudební produkce nebo poslechu přímo útočí na naše lidství.

Skutečnost, že většinou si prozpěvujeme písně, které jsme sami nesložili, a vyhledáváme poslech hudby, kterou sami nehrajeme, však poukazuje na něco, co jsme dosud nebrali v potaz: K duchovním praobrazům má a musí mít přístup každý z nás, ovšem pravdivě je vnášet do fyzického světa je úkol, kterého se jen málokdo z nás úspěšně zhostí. Nejde jen o nějaké hudební nadání — to tvoří jen

malou část schopnosti složit nebo dobře zahrát hudební dílo — nýbrž daleko spíše o principiální nevypočitatelnost duchovní skutečnosti. Na rozdíl od zmíněného dlaždiče nebo uklízeče nemůže umělec pracovat podle řemeslného plánu, nebo přinejmenším tak nemůže pracovat, má-li jeho dílo zůstat ve výše uvedeném smyslu uměním. Nemůže si například říci: „Tak, teď vtělím do smyslového světa ještě pět praobrazů, a pak budu mít pro dnešek padla.“ Rovněž nemůže práci konat mechanicky a přemýšlet při ní například o večeři, která ho po práci doma čeká. Duchovní skutečnost vyžaduje jeho plnou účast, ba odevzdání. Její vtělení proto nikdy není všeobecné a neosobní, nýbrž nese na sobě jedinečný otisk individuality svého tvůrce a při dobrém svědomí se od ní nedá oddělit. Z toho plyne důležité hledisko i pro případné odměňování umělce za jeho tvorbu — odměna, které se umělci dostane, z podstaty nemůže být úkolovou mzdou, nýbrž daleko spíše by měla být chápána jako osobní podpora, díky které může umělec dále žít a tvořit.

Uměleckou tvorbu takto pojatou je ovšem nemožné spravedlivě podchytit zákonem. Žádný předpis nemůže stanovit, co je a není umělecké dílo. Nemůže to rozpoznat ani žádná odborná komise nebo autorský svaz, nýbrž zase jen svobodná tvůrčí individualita, schopná vidění duchovních praobrazů — a ocitáme se v kruhu, protože taková schopnost je zákonem nedefinovatelná a soudně neověřitelná. Ze stejného důvodu se při hodnocení nemůžeme opřít ani o popularitu nebo ekonomickou úspěšnost díla, protože ta se neřídí mírou uměleckosti, nýbrž okamžitou vůlí k získání protihodnoty bez ohledu na to, na jakém poli se tato protihodnota nalézá — skutečnost, že lidé v součtu vydají více peněz za krabicové víno než za lístky na koncert, tedy neznamená, že by bylo krabicové víno více uměním, nýbrž že existují všelike s uměním nejspíše vůbec nesouvisící důvody, pro které dá mnoho lidí krabicovému vínu přednost před koncertem. Obdobně může i konkrétní dílo být u široké veřejnosti nesmírně populární, a přitom duchaprázdné a vyšší skutečnosti vzdálené, a jako mistrovský umělec může být oslavován někdo, kdo nikdy žádné umělecké dílo v popsáném smyslu nestvořil.

Je tedy jasné, že jakkoli jsou snahy o zákonné vymezení a podchyčení umělecké tvorby i o praktickou realizaci autorských práv pochopitelné a snad i nutné, nevyhnutelně k nim patří tápání a střety. Snaha o spravedlnost může při neuchopitelnosti umění — a mnohdy navíc při naprostém nepochopení jeho podstaty — vést snadno k novým nespravedlnostem, ale také vytvářet

nové prostory pro zneužívání. Současná zákonná situace, čerstvé zákonodárné iniciativy i reálné chování některých zástupců autorských práv to ukazují na mnoha místech v dostatečné míře.

Můžeme s tím něco dělat?

24. února tohoto roku zjistil jeden uživatel internetového serveru Youtube, že hudebně-licenční společnost Rumblefish označila jeho video, obsahující pouze ptačí zpěv, za hudební dílo, k němuž zastupuje autorská práva. Uživatel se ohradil, načež již 29. února společnost přiznala chybu při označování videí a omluvila se za ni s prosbou, aby uživatelé i nadále na podobné chyby upozorňovali. Drobná nespravedlnost a následný dobrý konec, zdánlivě nepodstatná událost — ukazuje však dvě důležité věci. Předně, postižený uživatel se nespokojil s nadáváním na poměry, nýbrž konkrétně a jasně se ozval. Dále, lidé, kteří se na uživateli této nespravedlnosti dopustili, neměli žádnou zlou vůli, jen prostě chybovali, a byli vděční, že jejich chyba byla odhalena a že ji mohou napravit.

Nechtěná chyba, nevědomost nebo hloupost tvoří větší část problému zpravidla i tam, kde se dá tušit zlá vůle, nebo přinejmenším bezohlednost. Pro nápravu, správné pochopení a rozumné řešení je však právě tak důležité, abychom se ozývali — a to o to hlasitěji, čím více je případné nepravosti v pozadí. Ukázkou nám mohou být nedávné události kolem mezinárodní dohody ACTA, která by mnohé pochybné praktiky, které známe od domácího svazu OSA, zakotvila jako mezinárodní standard. Dohoda byla nejprve pod tlakem autorskoprávního průmyslu víceméně v utajení připravena a 26. ledna 2012 podepsána a předána účastnickým státům k ratifikaci, ovšem následně vyvolala sérii protestních akcí po celé Evropě. Ukázalo se, že mnozí úředníci a politici měli veskrze dobrou vůli, ale prostě nechápali, o čem rozhodují, nebo neměli odvahu se postavit proti věci zdánlivě hotové — a protesty více než jako hrozba těm, kteří možná mají vůli zlou, zapůsobily jako signál těmto nejistým a váhajícím, takže některé státy ratifikaci pozastavily, či dokonce odmítly, a lucemburská eurokomisařka Viviane Reding vyzvala Evropský soudní dvůr, aby posoudil, zda zamýšlená smlouva neohrožuje práva občanů, čímž se i samotná možnost ratifikace přinejmenším pozdržela.

Díky dobré vůli, která převažuje nade zlou, a díky těm, kdo se ozývají, se daří bránit duchovní svobodu tam, kde by ji překupníci autorských práv rádi omezili nebo zpoplatnili. Svobodomyšlný občan tu není sám vydán napospas mocným odpůrcům, ale nalézá spojence, kteří mohou být právě tak mocní, pokud mají naši podporu. Mohou jimi být známí umělci, kulturní iniciativy, poskytovatelé

internetových služeb — ale mohou jimi být jen potud, pokud je na jejich straně veřejné mínění či přinejmenším přesvědčení aktivisté. Tak například 24. listopadu 2011 Evropský soudní dvůr rozhodl ve sporu mezi belgickou autorskoprávní organizací SABAM a internetovým poskytovatelem Scarlet, že ochrana soukromí občanů je nadřazena obchodním zájmům společností zastupujících autorská práva a že plošné filtrování obsahu internetové komunikace je nepřijatelné, a 16. února 2012 v obdobném sporu mezi SABAM a zástupci sociální sítě Netlog toto rozhodnutí potvrdil. Jedním dechem bychom hned mohli zmínit i „stávku“ Wikipedie 18. ledna 2012, která díky podpoře milionů internetových uživatelů a některých médií pomohla zastavit v USA schvalování zákonů ŠOPA a PIPA. Jako se objevují stále nové iniciativy na omezování či zpoplatňování lidského ducha, je potřeba znovu a znovu se proti nim ozývat a podporovat ty, kdo vedou boj v přední linii.

Samotný boj proti hlouposti a nespravedlnosti nestačí, pokud neukážeme konkrétní možnosti, jak spravedlivě zacházet s autorskými právy i bez vytváření přísnějších zákonů, zavádění dalších plošných poplatků a omezování práv občanů. Jednu z cest ukazuje právě zmíněná společnost Rumblefish, která již několik let poskytuje autorům hudebních děl možnost nabízet svá díla přímo koncovým uživatelům, bez zprostředkování nahrávacího průmyslu a neprůhledných autorskoprávních organizací, ale také bez potřeby neadresných plošných poplatků za kopírovací přístroje nebo za prázdné disky. Jinou cestou jsou iniciativy bohatých mecenášů i občanských sdružení se širokou základnou fanoušků na přímou podporu tvořících umělců, kteří pak mohou poskytovat své umění například v rámci vzdělávacích nebo sousedských akcí mimo oblast kontrolovanou a zpoplatňovanou překupníky autorských práv. Jak tyto, tak další cesty vyžadují morální fantazii, mnohdy též hledání skulinek v zákonech, nebo i jejich přímé porušování. Každý skutečný pokus na tomto poli vytváří nové skutečnosti, a tyto nové skutečnosti pak postupně proměňují obecné povědomí, postoje soudů a nakonec i samotné zákony.

Jako sama umělecká tvorba je individuální a různorodá, je potřeba za ni bojovat individuálně a různorodě — v neprospěch duchovních překupníků, ale ve prospěch těch, kdo skrze umělecká díla jiných nacházejí přístup k duchovnímu světu, i ve prospěch těch, kdo tato umělecká díla tvoří.